

KÖNYVISMERTETÉS

19/K/72

061.231:02/410/

Az Aslib munkája 1971-ben
/The work of Aslib for the year ended December 1971./
London, /1972/. 36 p.

Az Aslib elmúlt évi eredményeiből érdemes kiemelnünk azt a szoros kapcsolatot, mely az ország gazdasági élete, helyzete és a szak-könyvtárosok között fennáll. A jelentkező gazdasági bajok hatnak ugyan az egyesület munkájára, de ennek ellenére töretlen lendülettel dolgoznak. Különösen sok nehézséget okozott munkájukban a közismert postássztrájk. Egy negyed éven át zavarok voltak a normális kapcsolatokban, így pl. a tanfolyamok jegyzeteit sem tudták eljuttatni rendeltetési helyükre. A gazdasági depresszió ellenére három esemény optimistábbá teszi a jövőt: - az állami támogatás növekedése, amely 1972-1974-re túlhaladja az évi £ 100 000-t.; - 1971-ben az üres állások 34%-át töltötték be a szakmai nyilvántartás alapján, szemben az 1970. évi 18%-kal; 1974-ben kerül megünneplésre az Aslib alapításának ötvenedik évfordulója, az ennek előkészítésére alakult bizottság tagjai között az ipari és politikai élet neves személyiségei találhatók.

Kutató-fejlesztő tevékenység öt fő területen folyt:

- a tájékoztató munka vezetéstudományi szempontjai;
- költségszámítások, -mágnesszalag-szolgáltatások használata;
- on-line számítógép-szolgálat;
- helyzetképek, fejlődési irányok.

A képzés-továbbképzésben a legnagyobb sikere a "Bevezetés a MARC rendszerbe" c. előadásnak volt, amelyet 5 alkalommal ismételt meg. Különösen jól beváltak az egynapos munkaértekezletek, mint pl. a referenz munka technikája. Sikeres volt a japán tudományos-műszaki információk kezeléséről tartott szeminárium is. Érdekes kezdemé-

nyezés a fejlődő országok számára rendezett 3 hetes tanfolyam Ibadanban. Témája: tájékoztatás a 70-es években.

Igen népszerű az információs osztály tevékenysége. A postai sztrájk ellenére az össztevékenység csak 7%-kal volt kevesebb, mint 1970-ben, de ezen a számon belül az irodalomkutatási igények az elmúlt évhez képest 40%-kal növekedtek. Különösen a kereskedelmi és marketing témakörökben nagy a fellendülés.

Az Aslib sokoldalú tevékenysége, segítsége a szakkönyvtárosoknak ehelyütt bővebb ismertetésre nem kerülhetett. Könyvtára, kiadványai az általa rendezett konferenciák sora, nemzetközi kapcsolatai, mind szerepelnek az évi jelentésben a belső adatok, a költségvetés, az egyes szakcsoportok tevékenységének ismertetése mellett.

Faragó Lászlóné

FOLYÓIRATCIKK REFERÁTUMOK

58/72

001.891:001.818

A tudományos és műszaki irodalmi alkotás motívumai és a növekvő dokumentum-áramlás irányítása. /Motivü literaturnogo naučno-tehničeskogo tvorčesztva i upravlenie vozšhodjascsim potokom dokumentov./ - FEL'DBLJUM, I.Sz. = Naučno-Tehničeskaja Informacija. Szer.2. 1.sz. 1972. p.3-8.

Széles körben ismert az informatika tárgykörének az a pontos meghatározása, amely egyben utal e tudományág kutatási területére is: "magában foglalja a rögzítés folyamatait, módszereit, törvényszerűségeit, a tudományos információ analitikus-szintetikus feldolgozását, tárolását, keresését és terjesztését." Fejlődésének viszonylag rövid ideje alatt az informatika már komoly erőfeszítéseket tett az információ-áramlás irányítási módszereinek és eljárásainak tökéletesítésére.

A kutatás során nyert tudományos adatoknak az információcsere tárgyává való átalakítása az informatika igen fontos területe. Ezt az

alábbi meghatározás is tükrözi: "Az informatika a társadalomtudományokhoz tartozó diszciplína, amely a tudományos információ strukturáját és általános tulajdonságait tartalmazza, továbbá a tudományos kommunikáció összes folyamatainak törvényszerűségeivel foglalkozik." Ez a meghatározás az informatikát olyan nem formális folyamatok tanulmányozására buzdítja, amelyekkel eddig a szociológia, a pszichológia, a nyelvtudomány, a szemiotika foglalkozott. Az e szférák felé fordulás szükségességét az indokolja, hogy a nem formális folyamatok nem kellő mértékű figyelembevételre számos ellentmondást szült. Így:

1. Az "információs krízis", "információ-tultermelés" fogalma a tudomány egészét körülvevő információ-áramlás tanulmányozásán alapul. A publikációk számának növekedése törvényszerű folyamat, amely objektíven tükrözi a tudományos kutatások fejlődő eredményeit. Ilyen alapon tehát az informatikának elő kellene segítenie az információ-áramlás további növekedését, és nem a krízis leküzdésére kellene összpontosítania erőfeszítéseit.

2. Az információellátás jelenleg már nem lehet kis mértékben sem kielégítő az olyan nem publikált források nélkül, mint például a műszaki beszámolók, disszertációk, konferenciákon tartott előadások, preprintek stb., amelyek számos értékes adatot tartalmaznak. A probléma tehát az volt, hogy az informatika szakemberei az információcsere szemszögéből fontos következtetéseiket nem a reális tényekből vonták le, hanem a könyvészeti adatokból.

3. A tájékoztatástudományi szakemberek egy-egy konkrét tudományos vagy műszaki probléma felmerülésénél az információforrások elégtelenségével találkoznak: minél szűkebb a kérdés tematikája, annál nehezebb a megfelelő források felkutatása. Számukra az információs krízis el-lenkező előjellő: azt jelenti, hogy nincs mivel táplálni a konkrét tudományos-műszaki kutatásokat.

4. Egyáltalán nem sikerült megszüntetni a dokumentumok növekedési sebessége és a bennük foglalt információk mennyisége közötti szakadékot.

A növekvő információ-áramlás irányítását csak a vállalatok tájékoztatási szolgálatai végezhetik, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a kidolgozóval. Ez a tevékenység nem lehet adminisztratív jellegű; csak akkor lehet hatékony, ha azon reális körülmények tanulmányozásán alapul, amelyek között az eredeti dokumentumok létrejönnek. A kutatói tevékenység motivumainak tanulmányozása igen bonyolult feladatot jelent: a közvetlen megkérdezés módszere ez esetben nem célravezető, hiszen nehéz objektív választ adni arra a kérdésre: "mi készítette arra, hogy tollat vegyen a kezébe?"

Egy vezető tudományos kutatóintézet munkatársai egy év alatt 156 műszaki beszámolót és 117 cikket publikáltak. A szerző megkísérelte kideríteni azokat az okokat, amelyek hatására e munkák elkészültek. A műszaki beszámolók terén a helyzet a következő: egyetlen kutató munka sem befejezett a lezárást jelentő beszámoló nélkül, tehát a munkatársaknak kötelező ezek elkészítése. A beszámoló funkciója kettős: ezek alapján ítélik meg a követelmények teljesítésének színvonalát, más-

részt fontos információs forrást jelentenek. Az egyik befolyásoló mozzanat tehát a társadalmi kötelezettség.

A 117 cikkből 14-et szintén kötelességből irtak, ezeket az illető intézet vezetői "rendelték meg". 31 cikket "szolgálati megfontolások" sugalltak; e cikkek döntő többsége szorosan kapcsolódik a készülő, illetve kész disszertációhoz, kisebb részükkel a szerzők tudományos szintjüket, képességüket és "készenlétüket" kívánták bizonyítani. A megmaradó 72 cikk elemzése nehézséget okozott: megírásuk motivumai nem kötődnek olyan objektív okokhoz, mint a fentieknél. Az intézet tématervével összehasonlítva megállapítható, hogy e csoport cikkei a tématerv legfontosabb kérdéseivel és problémáival kapcsolatosak. Indokként tehát itt az emelhető ki: a tudósok felismerték annak szükségességét, hogy a kutatás során szerzett ismereteiket bekapcsolják az információcsere folyamatába. Bár ez egyidejűleg megerősíti a szerző prioritását az adott tudományterületen, mégsem tekinthető a leglényegesebb mozzanathoz.

Míndezek alapján két következtetés vonható le:

1. Nem állítható, hogy a dokumentum megjelenésének fő oka a személyes presztizs megvédése vagy erősítése. A társadalom mélyrehatóan tanulmányozza mindazokat az aspektusokat, amelyek alapján az új ismeretek az információcsere tárgyává válnak, és hatékony formákat, valamint módszereket dolgoz ki az információ-áramlás irányítására. Ezt bizonyítja a mostanában egyre jobban növekvő érdeklődés e kérdés iránt.

2. Az új ismeret dokumentum-formában való rögzítése ténylegesen erősíti a szerző tekintélyét az adott területen, ebből azonban logikusan csak az következik, hogy ez a rögzítés tényének következménye, és nem oka. Semmiképpen sem szabad tehát egyetérteni azzal az elég széles körben elterjedt nézettel, hogy a tudósok és mérnökök irodalmi munkásságában kizárólag presztizs-szemponatok játszanak döntő szerepet, noha természetesen lekicsinyelni sem szabad e motivum jelentőségét.

Az az ideálisnak nevezhető szervezeti típus, amelynél a releváns információ valamennyi tudományos dolgozó számára elérhető, és amelynél az információ mennyisége és strukturája egyenes kapcsolatban áll a kutatási témával, csak sokoldalú és bonyolult folyamat eredményeként alakulhat ki; megvalósításához azonban mindenképpen elengedhetetlen a mérnökök és tudósok irodalmi munkásságát kiváltó motivumok tudományos tanulmányozása.

Haraszthy Ágnes

59/72

007

Tájékoztatástudomány: homokra épített ház. /Information science: a house built on sand./ - VAGIANOS, L. = Library Journal, 97.k. 2.sz. 1972. p.153-157.

A neves kanadai professzor, a kommunikációs szolgáltatások igazgatója, az American Society for Information Science konferenciáján tartott előadásában hangsúlyozza, hogy nem lehet tovább haladni a tájékoztatástudományban, ha nincsenek általánosan elfogadott, tömör, operatív definíciók és megfogható célok. Az az egyszerű igazság, hogy a tájékoztatástudomány gyakorlói nem tudják, miről beszélnek és nem képesek leírni azt a terméket, amelyet megkísérelnék előállítani. Legalább 6 féle - egymástól teljesen eltérő - álláspont található a szakirodalomban arról, mi értendő tájékoztatástudományon, természet-tudománynak, társadalomtudománynak, tudományon felülinek tekintik. A tájékoztatástudományt ember alkotta, saját találmányunk és nem engedhető meg, hogy fegyvelmetlenül elragadjon bennünket, vagy hogy kifogások mögé rejtőzzék, amelyek egy fejlődő diszciplína növekedési pályáit. Szomorú, de meg kell állapítani, hogy oktatása is kaotikus, nem tisztázott. Ez annál inkább szomorú, mert a problémák valóságosak és megoldásuk a civilizált haladás elengedhetetlen feltétele.

Faragó Lászlóné

60/72

022.9"313"

Trendek a könyvtári technológiában. /Trends in library technology./ - BECKER, J. = Special Libraries, 62.k. 10.sz. 1971. p.429-434.

A technika vívmányai közül azokat az eredményeket és irányzatokat vizsgálja, melyek alkalmasak lehetnek a könyvtári felhasználásra és ezáltal új perspektívákat nyithatnak a könyvtári technológia előtt.

Az automatizálás körében - melyről sokat beszélnek és még többet irnak - elsősorban a számítógép és távközlés házassága jelenthet hosszú távon hatalmas fejlődést, főleg a könyvtárak közötti kapcsolatokban, mert gyorsítaná a könyvtári közös programok megvalósítását, az információs források fejlesztését, az adatbankok, referenzs-központok és információs hálózatok érintkezését. A mini-számítógépek viszonylag olcsók és mivel speciális feladatok elvégzésére is alkalmasak, célszerűnek látszik felhasználásuk a könyvtári rutin munkáknál.

A technikai fejlődés másik fontos lehetőségét a távközlési technika, illetve a hangérintéses /touch-tone/ telefon /Bell gyártmány/

nyújtja az információ továbbítás számára. Ez a telefon abban különbözik a tárcsástól, hogy a használt analóg információk esetében egy digitális számítógéphez tudja csatolni. Az információs rendszerben egy ilyen telefonállomás pl. rendes telefonként és adatközlő-szolgáltató állomásként egyaránt használható ugyanazon költséért. További előnyei: azonnali hozzáférés; gyors és könnyű kezelhetőség; ingyenes Bell karbantartás. Továbbfejlesztett formája információ vételére alkalmas /bizonyos vastagsága, méretü, előrelükasztható/ karton-tárcsával van ellátva. Előfutára a képátvivő /picture-phone/ telefonnak /amit az USA néhány nagy városa között már használnak/. Az előző összes adottságain kívül ez utóbbi közvetíti a felhívott személy arcát, nyomtatott adatokat vagy képet. Egyébként a touch-tone telefont néhány könyvtár már használja kölcsönzéssel kapcsolatos közvetlen tájékoztatásra. Perspektívában egy ilyen állomás lehetőséget nyújt a könyvtár és az információ-igénylő közötti "forró drót" létesítésére.

A mikromásoló technika gyorsan fejlődött az elmúlt 10 év folyamán. Ma már egy nyomtatott lap képét 100:1-es kicsinyítéssel ún. ultra-mikrofilmlap méretre lehet redukálni. E technikai vívmány felhasználása inkább az információátvitel útját követi. A trend azonban afelé mutat, hogy valamely tájékoztatási rendszer szerves komponensévé váljék. Kereskedelmi szervek, szakmai társaságok, közreadó vállalatok indexeiket, adatbankjaikat a nyomtatottal egyenrangú mikromásolatban adják közre. Amilyen mértékben nőnek a mikromásolati gyűjtemények, úgy várhatók újabb és újabb berendezések, melyek éppen olyan otthonosak lesznek a könyvtárakban, mint ma a xerox-másológépek.

Az audio-vizuális technikában a gyors fejlődés következtében szinte követhetetlenek az eredmények. A listavezető kétségtelenül a színes-képfelvevő-kazetta /color video cassette/, mely lehetővé teszi a televíziós adások felvételét bármikor igénybevehető egyéni használatra. E vívmány főleg az audio-vizuális oktatásban fontos, de nem elhanyagolható az audio-vizuális könyvtári gyűjtemények szempontjából sem, mert tulajdonképpen ez lesz a jövő audio-vizuális könyve /a világcégek közül a japán SONY gyártmányai keltettek legnagyobb feltűnést./

Dáczér Éva

61/72

02:378.4

A könyvtártudomány más oldalról való közelítése a könyvtárosképzésben. /Another structuring of library science for the education of librarians./ - NEILL, S.D. = Journal of Education for Librarianship, 12.k. 1.sz. 1972. p.20-26.

A cikk a felsőfoku könyvtárosképzés aktuális kérdéseivel foglalkozik, a téma azonban, mely az egyetemi képzés kritikájaként vetődik fel, már hosszabb idő óta érlelődő problémája korunk egyre inkább technizálódó társadalmának.

A szerző szerint fontos a könyvtárosok általános és sokoldalú képzése, amely jól felkészült, széles körű műveltséggel rendelkező könyvtárosokat bocsát ki - ellentétben az egyre szakosodó, specializálódó képzéssel. Az egyetemen oktató tananyag, legalább az első évben olyan kielégítő alapot kell nyújtania, melyre ráépülhet a változó körülményekhez szükséges, különböző típusú könyvtárak és munkafajtákból adódó speciális ismeretek halmaza, szerves egészet alkotva.

A könyvtárosképzés programjának meg kell felelnie a jelenlegi könyvtári gyakorlatnak és a jövő követelményeinek, ehhez azonban meg kell határozni ezeket a követelményeket.

A könyvtárak egyre inkább szakosodnak, s a könyvtártudomány az információszerzés és -tárolás elméletévé válik. Az olvasni, művelődni, szórakozni, szellemileg gazdagodni kívánó olvasó és az őt ebben a törekvésben segíteni, irányítani tudó könyvtáros hagyományos koncepciója ellentétbe került a felhasználók, az információt igénylők statisztikai tömegével és az igények kielégítéséhez szükséges gépesített rendszerekkel dolgozó indexelő és "kereső" információs szakember képével.

A fejlett technika kényelmében élő társadalom számára elsődlegessé válnak a "dolgok", a mindennapi élet feltételeit képező vegyi termékek, gépi felszerelések, járművek, készülékek sokfélesége és másodlagossá a pszichikai, szellemi igényesség. Az amerikai cikkirő megvilágítja az anyagi háttérrel is, amely ennek az ellentétnek elmélyüléséhez vezet. A könyvtáros hagyományos szemlélete közelebb áll a "filozófushoz, mint a fizikushoz", kívül rekedt a "business" körén, míg az információs szakembert - aki egyúttal műszaki és adatfeldolgozó szakember - kemény munkára és fejlesztésre szorítja a fenntartó testület anyagi támogatása, legyen az tudományos testület, a NASA vagy pl. a Bell Telefon Company...

A könyvtári kifejezések is változnak: a könyvtárosból - indexelő mechanizmus lesz; raktári jelzetből hívó szám, tárgymutatóból deskriptor szótár, stb. és így lesz a könyvtári állományból, az emberi értékek, gondolatok tárából adattár.

A szerző véleménye szerint azonban - amellet, hogy szükség van az informatikára, művelőire és rendszereire, mint szakterületre - a

könyvtárnak és könyvtárosnak a feladata elsősorban nem a specializálódás és az un. tömeges adatszolgáltató munka, hanem az egyének tanulási, művelődési, ismeretszerzési igények kielégítése, a gondolati - érzelmi értékekkel való gazdagítás, nevelés és ösztönzés.

A könyvtáros a társadalom fejlődését azzal segíti elő, hogy tagjait szellemileg, pszichikailag, fizikailag tartalmasabbá változtatva, serkentve, alkalmassá teszi értékes, produktív életformára.

Ennek a célkitűzésnek megfelelő könyvtárosképzést és egyetemi tantárgyi programot javasol a szerző ismertetett cikkében. A könyvtáraknak meg kell maradniuk a gépesített adatbankok mellett is az emberi értékek őrzőinek és tárainak, a tudomány és technika korában ez nagyobb jelentőségű, mint valaha.

Grofcsik Gusztávné

62/72

025.17/420/

Időleges értékű kiadványok az angol könyvtárakban. /Printed ephemera in British libraries./ - PEMBERTON, J.E. = Aslib Proceedings, 24.k. 3.sz. 1972.márc. p.162-177.

Időleges jellegű kiadványok az olyan dokumentumok, melyeknek létrejötte valamely aktuális eseményhez, dologhoz fűződik; közreadásukkor is időleges értékeknek szánták őket. A kiadványok köre rendkívül széles körű, a színházjegytől a szabványig terjed. A szakirodalmi információ szempontjából számbajövő legfontosabb típusai: röpiratok, fényképek, hirdetések /vállalati/ prospektusok, árjegyzékek és egyéb listák, bulletinek, előírások stb.

A cikk a társadalomtudományok szempontjából vizsgálja az efemer kiadványok körét, és az e szempontból számbajövő típusokkal foglalkozik. Az elemzés alapjául szolgált egy, a szerző részvételével készült jelentés /The National Provision of Printed Ephemera in the Social Sciences, by John E. Pemberton, University of Warwick Library/ Occasional Publications, No.1./, 1971, 56 pp., £ 0,50, SBN 90322p pp.8./, mely célul tűzte ki a nyomtatásban megjelent társadalomtudományi efemer kiadványok helyzetének országos megjavítását. A 78 könyvtártól nyert előzetes kérdés-válasz alapján kapott kép azt mutatja, hogy az angol kötelezpéldány rendelet révén a megőrző feladatokat ellátó könyvtárak nagy mennyiségben hozzáférnek a vonatkozó dokumentumokhoz. E szolgáltatás révén a nemzeti könyvtárak közül a British Museumnak nagy gyűjteménye van; a National Central Library kizárta állományából az időleges értékű kiadványokat; a National Library of Scotland és Wales jelentős helyi vonatkozású gyűjteménnyel rendelkezik, melyet a kötelezpéldány juttatásán túl aktív beszerzési politikával is gazdagítanak; a National Lending Library a társadalomtudományok köréből csak az időszakos megjelenésű kiadványokat gyűjti, és ha az efemer ki-

advány is periodikus, bekerül az állományba, egyébként nem. Jóllehet az egyetemesen éppen az utolsó években jelentős társadalomtudományi kutatások indultak meg, az idevonatkozó efemer kiadványok gyűjtése eltekintve egy-két kivételtől /afrikai, latin-amerikai gyűjtemények/, ötletszerű, nem számottevő. Az egyetemi könyvtárak nincsenek is felkészülve beszerzésükre, feldolgozásukra stb. Változó az igénylők hozzáállása is: a tudós, a kutató jobban szereti saját maga beszerezni a szükséges kiadványokat és saját gyűjteményben tárolni. Az egyetemi hallgatók ujabban a már említett okokból kifolyólag igényelnék az efemer dokumentumokat, és itt valóban a könyvtár feladata lenne a kezdeményezés. A legjelentősebb gyűjteménye: a kutatóintézetek és minisztériumi könyvtárak rendelkeznek. Az előbbi a kutatók aktív igénye folytán, az utóbbi helyzetéből kifolyólag. A közművelődési könyvtárak gyűjteménye különösen a helyi vonatkozású efemer kiadványokban gazdag.

Az időleges értékű kiadványok sorsánál féltő, hogy elsősorban ezek esnek a selejtezés áldozatává, anélkül, hogy esetleges megőrzésükért gondoskodás történne. E feladat a nemzeti és a nagy, közművelődési könyvtárakra várna. A kurrens és aktív gyűjtésre nézve a következő két vélemény alakult ki: szükség lenne vagy egy erős központi gyűjteményre, vagy a helyi gyűjtemények ésszerű koordinálására, illetve lokalizálásukra, egy vagy több kutatóintézetben, ahol a szakértők, kutatók közreműködése biztosítaná a teljes mélységű gyűjtésen túl a dokumentálást.

Végül hangsúlyozza a cikk, hogy a tudományos és műszaki területek információs kereső szolgáltatásai mintájára a társadalomtudományok körében is kívánatos lenne hasonló szolgáltatások kialakítása /pl. SDI/, de itt késlekedik a szükséglet felismerése. Holott a könyvtári állományok, éppen az időleges, efemer értékű kiadványok - hasznos információkat nyújthatnának a társadalomtudományi tájékoztatás számára.

Dáczér Éva

63/72

025.293.1:021.9

Alapelvek az időszakos kiadványok beszerzésére fordított pénzeszközök felhasználásának és elosztásának központosított számbavételéhez és a megvalósítás útjai. /O principah centralizovannogo ucseta ispol'zovanija i raszpredelenija szredsztv na priobretenie periodiki i putjah ego realizacii./ - TUSKEVICS, N.I. - SZIZOV, B.N. - DMITRENKO, I.M. = Naucsno-Tehnicoszkaja Informacija, Szer.l. 2.sz. 1972. p.3-10.

A külföldi folyóiratok beszerzésére fordítandó valutakeretek optimálisan csak az egyes kiadványok információs értékének figyelembevételével számíthatók ki, illetve oszthatók szét. Az időszakos ki-

adványok megrendelésénél - a tájékoztatás országos rendszerében gondolkodva - a következő konkrét feladatok merülnek fel:

1. meg kell határozni az időszakos kiadványok beszerzésére fordítandó valutakereteket, mégpedig olyképpen, hogy lehetőleg ne kelljen kényszerű korlátozásokat alkalmazni;

2. megfelelően el kell osztani a kereteket az ágazati és szakterületi tájékoztatási szervek között;

3. ha a ténylegesen rendelkezésre bocsátott keretek szűkösnek bizonyulnak, újra el kell osztani őket;

4. ki kell számítani a felhasználók zavartalan ellátásához szükséges példányszámot egy-egy folyóíratra vonatkozóan. A címek információs értékének meghatározásánál az alábbi mutatók segíthetnek:

- a kölcsönzés mértéke /az adott cím valamennyi füzetének, számának a tárgyévben történt összes kikölcsönzése osztva a benne publikált összes cikkek számával/;

- a feltárás mértéke /az adott címből a tárgyév folyamán a tájékoztatási kartotékba elhelyezett cimleírások száma osztva a benne publikált összes cikkek számával/;

- a referálás mértéke /az adott címből a tárgyév folyamán referált cikkek száma osztva a benne publikált összes cikkek számával/;

- a másolás mértéke /az adott címből a tárgyév folyamán kért másolatok száma osztva a benne publikált összes cikkek számával/;

- a fordítás mértéke /az adott címből a tárgyév folyamán lefordított cikkek száma osztva a benne publikált összes cikkek számával/.

A fenti mutatók felhasználásával, valamint a számításba jövő egyéb tényezők /előfizetési díj, a mindenképpen megrendelendő un. törzsanyag stb./ figyelembevételével a cikk két modellt mutat be a valutakeretek optimális elosztására vonatkozóan/. Az elsőnél nem lép fel semmiféle korlátozás, a másikkal pedig a valuta korlátozott mértékben áll rendelkezésre. A modellek részletes matematikai leírását a feladat-megoldás algoritmusát bemutató témák egészítik ki.

Haraszthy Ágnes

64/72

025.855

A kevésbé használt irodalom selejtezésének kritériuma. /Kriterien für die Aussonderung wenig benutzter Literatur./ - KASBOHM, A. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 86.k. 5.sz. 1972. p.263-278.

Egy könyvtár hatékonyságát növeli, ha információit gyorsan továbbíthatja. Ehhez a könyvtár méreteihez szabott állománymennyiség

is hozzásegít, az egyes könyvtár típusok optimális állomány nagysága meghatározható. A kapacitás-optimum túlhaladása ellen a gyűjtőkör pontos meghatározásával, a gyarapítási politika következetességével és az elavult vagy kevésbé használt irodalom selejtezésével lehet küzdeni. A szerző disszertációja a kevésbé használt irodalom és annak tárolása témakörrel foglalkozik, ebből egy erősen rövidített rész, a selejtezendő irodalom kritériumai, került közlésre. Legfontosabbnak a használat gyakoriságát tekinti. Figyelembe veszi az adott mű megjelenési idejét - korát, a nyelvet és a szakterületet. Szubjektív és objektív vizsgálati módszereket hasonlít össze és javaslatokat tesz a selejtezés gyakorlatára. Táblázatok és képletek teszik a statisztikai analízis módszereit áttekinthetőbbé.

Faragó Lászlóné

65/72

025.12:311.311

A nemzetközi könyvtári statisztika programja. /International library statistics program./ - SCHICK, F. = American Libraries, 3.k. l.sz. 1972. p.73-75.

A nemzetközi érdeklődés a könyvtárstatisztika iránt - az eddig megállapított adatok szerint - 1853-ban kezdődött Brüsszelben, az első nemzetközi statisztikai kongresszuson. Egy-egy ország oktatásának fejlődéséről, intellektuális forrásairól mérhető, kategorizálható, összehasonlítható és értelmezhető adatok gyűjtése kívánatos volt. Egy évszázadon át készültek erre a feladatra és csak századunk 50-es éveiben adta ki az UNESCO az első érvényes adatgyűjteményt, de a szabványosítás további 15 évet váratott magára. Frank SCHICK részletesen beszámol a megvalósításért folytatott küzdelemről és annak eredményéről. 1970-ben az UNESCO ülése Párizsban elfogadta a könyvtári statisztika szabványát: a könyvtárak alapvető típusainak meghatározását, költségvetését, az állomány mérését és a könyvtárak tevékenységét határozza meg. Tovább kell dolgozni néhány területen, ahol nem született megállapodás. Ezek az audio-vizuális és egyéb, nem nyomtatott anyagok, a könyvtárhasználat, az állomány értékelése nagyobb tárgykörök szerint, a könyvtárárpület, a számítógép használata a könyvtári rutinmunkában. A munka folytatására 1970 szeptemberében Prágában tartott konferencia szolgált, amelynek a könyvtárárpületre vonatkozó ajánlásait az UNESCO statisztikai irodájához továbbították.

Faragó Lászlóné

Nemzetközi információs rendszer felállítása

- amit a szakértő javasolt

- a kormányközi szervezet módosítása után

- a tervezet a tagországok részvételével tartott konferencia után

- az utolsó - kompromisszumos - változat

- a felállított információs rendszer

- és amit a felhasználó valóban igényelt

/Associations Internationales, 1972. 10.sz. 492.p./

Jegyzet a szakkönyvtárügyről. /Nota sulla biblioteconomia speciale./ - VALENTI, M. = Bollettino d'Informazioni, 11.k. 1.sz. 1971.jan.-márc. p.42-46.

A fiatal szakkönyvtárosok képzése terén meglehetősen szervezetlenség mutatkozik, pedig e kérdés mind a leendő szakkönyvtárosok, mind a felhasználók érdekében mielőbbi rendezésre vár. Az alábbiak összegezik azokat a lényeges különbségeket, amelyekben eltér a szakkönyvtári munka a hagyományostól.

A szakkönyvtárak sajátossága, hogy egy meghatározott szakterület irodalmát gyűjti a felhasználók viszonylag szűk rétege információigényének kielégítésére. Létének feltételeit - ügyrendjét, pénzügyeit, személyzetét és infrastrukturáját - a fenntartó intézmény jellege szabja meg. A szakkönyvtári munka speciálisan képzett személyzetet igényel. A bölcsész diplomával rendelkező ún. "általános tudományos" könyvtáros mellé felzárkóztak az egyéb szakterületek /műszaki, közgazdasági, jogi/ diplomásai is. A dokumentalista és szakkönyvtáros képzésben a jövőben tehát nem téveszthető szem elől az a tény, hogy a szakkönyvtárosoknak filológiai és könyvtárosi képzettségük mellett szakmai ismeretekkel /műszaki, természettudományos, jogi, közgazdasági stb./ is rendelkezniük kell. Meg kell tanulniuk speciális dokumentumok /pl. szabadalmak/ kezelését. Több nyelv ismerete mellett tisztában kell lenniük annak a szakterületnek terminológiájával, amelyben dolgoznak.

Az állomány összetétele is más jellegű; legnagyobb része periodikus kiadvány /a tudományos szakkönyvtárak évi beszerzésének 2/3-a periodikum/, ezenkívül: kutatási jelentések, szabványok, beszámolók, statisztikák, katalógusok stb. és a nem-könyv jellegű dokumentumok változatos fajtái: mikrofilmek, fotomasolatok stb.

A szakkönyvtár munkáját beszerzési gondok is nehezítik /pl. kutatási jelentések/. Megoldatlan kérdés a nem-könyv jellegű dokumentumok raktározása. Nehéz feladatot jelent a periodikumok sokaságának analitikus feltárása, problémát okoz a gyors elévülés és az állandó helyhiány - hogy a speciális problémák sorából csak néhányat említsünk.

Összegezve: a szakkönyvtárak speciális anyaga speciális kezelést, ehhez pedig természetesen megfelelő hozzáértést és szakismertetet kíván.

A szakkönyvtár érintkezik a legközvetlenebbül felhasználóival. Állományával és szolgáltatásaival egyszerűen és gyorsan kell az igénylők rendelkezésére állnia. Ezt segítik elő a kötetlen megbeszélések és ezt szolgálja a régebben zárt raktárak megnyitása az olvasók előtt, azaz az állomány könnyebb, gyorsabb hozzáférhetővé tételének biztosítása, elsősorban a szabadpolcos rendszer segítségével. Megváltozott a könyvtár elrendezése, és felszerelése is bővült /mikrofilm-leolvasó, másoló berendezések stb./.

A könyv jellegű dokumentumok cimleírása során rendsző-problémák jelentkezhetnek /pl. kutató csoportok által publikált művek, szimpóziumok anyaga, testületi kiadványok/. A tárgyszavazás és osztályozás szakismeretet igényel; a különösen alapos, részletes tartalmi feltárásnak érzékeltetnie kell az összefüggéseket, analitikusnak és szintetikusnak kell lennie.

A dokumentalista magával az "információval" dolgozik. De az általános és szelektív /személyre szóló/ dokumentációs szolgáltatások - információs kiadványok, irodalomkutatások, szakbibliográfiák - a szakkönyvtár anyagára épülnek, így egymáshoz való viszonyuk kiegészítő jellegű. A dokumentációs munka hatékonyságát fokozza a legkorszerűbb adatfeldolgozási módszerek ismerete.

A szakkönyvtárakból csak akkor lehetnek valóban dokumentációs és információs központok, ha könyvtáraik alkalmazkodva a megváltozott követelményekhez, szakismerettel rendelkező speciális szakkönyvtárosokká lesznek. A problémák megoldásában feltétlenül segít a megfelelő szakirodalom. Eredeti művek hiányában egy fordítás alatt álló kézikönyvet ajánl a szerző kollégái figyelmébe /"Handbook of Special Librarianship", London, 1967. Aslib./.

Bobok Györgyné

67/72

027.7:025.5

Tájékoztató szolgáltatás a főiskolákon. /Szparavocno-informacionnoe obluzsivanie v vuzah./ - ZIL'BERMAN, A.O. - SIDLOVSZKAJA, L.K. = Naucsnuie i Tehniczeszkie Biblioteki SzSzsZr, 1972. 2.sz. p.14-19.

A korszerű főiskolai könyvtár egyik legfontosabb feladata az oktatók, a tudományos kutatók és a hallgatók tájékoztatása. A főiskolai könyvtárak konferenciáin az utóbbi években igen sokat foglalkoztak a tájékoztatás kérdéseivel. Megállapították: a főiskolai könyvtárak tájékoztató szolgálatát egyrészt a hagyományok felhasználása, másrészt az új munkamódszerek kialakítása jellemzi.

A tájékoztatás előtérbe kerülésével megváltozott a főiskolai könyvtárak állománya: belekerültek a műszaki tájékoztatási szervek kiadványai, a nem publikált speciális dokumentumok is. Ezzel egyidejűleg fontos szerepet kapott a főiskolai könyvtárak munkatársainak elméleti továbbképzése. Fontos esemény volt a tanszékek és laboratóriumok szakértőiből álló tájékoztató csoportok megalakítása. E csoportok újraértékelték a tájékoztatás jelentőségét, tanszéki módszereit és szervezetét, valamint a könyvtári állománnyal kapcsolatos munka kérdéseit. A szakértők részvétele nagymértékben megváltoztatta a munka jellegét és tartalmát. Megnőtt a tanszékek kiszolgálásának jelentősége. Sok főiskolai könyvtár a szakértőkre támaszkodva nemcsak a könyvtárakban, hanem a tanszékeken is a speciális igényekhez igazodó "tájékoztatósi napokat" rendszeresített. Megnövekedett a könyvtár-

rak által publikált tájékoztató kiadványok mennyisége. A tanszékek tájékoztatása mindinkább tematikussá válik.

A főiskolák oktató-nevelő- és kutatómunkájának fejlődése különféle tájékoztató osztályok és részlegek létrejöttét vonja maga után. Ezek részint a főiskolai könyvtárak keretében, részint rajtuk kívül működnek. A szerző véleménye szerint a tájékoztatásban meg kell őrizni az egységet s ezért nem célszerű, ha a könyvtárakon kívüli részlegek jönnek létre. Az egységes szervezet biztosítja a tájékoztató források egyesítését és elkerülhetővé teszi a felesleges kettőzéseket.

A főiskolai könyvtárakon belül működő tájékoztató részlegek munkájáról már számos tapasztalat halmozódott fel. E részlegek szervezetiileg és a módszertani irányítás szempontjából a könyvtárak igazgatóinak vannak alárendelve. Élükön részlegvezető áll, általában egy-két könyvtáros és négy-öt tudományos munkatárs teszi ki személyi állományukat. Legfontosabb feladatuk a külföldi forrásokra támaszkodó tematikus operatív tájékoztatás. Bibliográfiákat, annotált jegyzékeket készítenek, az érdekesebb anyagokat lefordítják, illetve részletesen referálják.

A főiskolákon és egyetemeken a tájékoztatási munka sokkal bonyultabb, mint más intézményekben. Ennek oka, hogy a tájékoztatóknak sok tudományágban kell informálniuk és eltérő érdeklődésű kategóriák/hallgatók, oktatók, tudományos munkatársak/ igényeit kell egyidejűleg kielégíteniük.

Haraszthy Ágnes

68/72

608.3:659.2:347.771

A szabadalmi tájékoztatás tárgyának meghatározása. /K opredele-niju predmeta patentnoj informatiki./ - KRAVEG, L.G. = Voproszú Izobretatel'sztva, 1971.okt. 10.sz. p.25-29.

A szabadalmi tájékoztatás továbbfejlesztésének jelentősége, - amit az SzKP XXIV. kongresszusa is hangsúlyozott - különösen időszerűvé teszi a szabadalmi tájékoztatás lényegének, helyének és rendeltetésének tudományos meghatározását a tudományos-műszaki információ rendszer egészében, valamint szerepének tisztázását a népgazdaság irányításában. E feladat megoldását nagymértékben elősegítené a szabadalmi tájékoztatási folyamatok törvényszerűségei tanulmányozásával foglalkozó tudományos diszciplína tárgyának meghatározása.

Az informatika a tudományos-műszaki tájékoztatás rendszerével és a benne végbemenő folyamatokkal foglalkozó tudományág, olyan társadalomtudományi diszciplína, amely a tudományos tájékoztatás strukturáját és tulajdonságait, valamint az összes tudományos kommunikációs folyamat általános törvényszerűségeit tanulmányozza. Főbb feladatai közé tartozik az információ megjelenési, terjesztési és felhasz-

nálási folyamatainak kutatása. Az informatika tárgya tehát a tudományos tájékoztatás folyamata, amelynek során az információ az "adó"-tól eljut a "vevő"-höz, valamint az a rendszer, amelynek keretében ez a folyamat lezajlik.

Az informatika tárgyának és feladatainak meghatározása hiányos lenne, ha figyelmen kívül hagynánk az informatika és az általa kiszolgált területek közötti kapcsolatokat. Egyik ilyen terület a feltalálói tevékenység és a találmányi-jogviszony. A feltalálói tevékenység az emberi tevékenység természetes alkotói megnyilvánulása, a találmány viszont már jogi fogalom. A Szovjetunióban a találmányi jog a találmányokról szóló információ közzétételének és terjesztésének szabályait is felöleli.

A törvény által szabályozott feltalálói jogviszony kommunikációs rendszer kiépítését teszi szükségessé, azaz a korábban már lajstromozott találmányokról szóló rendszeres tájékoztatást.

Az informatika és a találmányi /illetve szabadalmi/ jog találkozási pontján megvizsgálandó problémák különleges helyzetére figyelemmel kívánatos lenne új, tudományos diszciplínát kifejleszteni: a szabadalmi tájékoztatás tudományát. Ennek feladata lenne, hogy a szabadalmi tájékoztatás felépítését és tulajdonságait, a találmányi tájékoztató tevékenység törvényszerűségeit, a szabadalmi tájékoztatás elméletét, történetét, módszertanát és szervezeti kérdéseit, valamint a korszerű szabadalmi információs rendszerek működési elveit tanulmányozza.

A szabadalmi dokumentum - eltérően a műszaki tájékoztatás egyéb forrásaitól - egyidejűleg műszaki és jogi információt is tartalmaz; a szabadalmi dokumentumnak e két aspektusa szerves egységet képez.

Nem kevésbé fontos annak az elemzési folyamatnak tanulmányozása sem, amelynek eredményeként a szabadalmi-gazdasági információ kialakul. Ezen elemzési folyamat eredményeként létrejött szabadalmi-gazdasági információ képet ad a különböző népgazdasági ágazatok fejlődésének helyzetéről és irányairól, valamint a vállalatok és ipari csoportosulások műszaki és kereskedelmi tevékenységéről.

A szabadalmi tájékoztatás tudományos igényű koncepciójába beletartozik a szabadalmi információ társadalmi hasznosításával összefüggő kérdések tanulmányozása is. E feladat megoldását a szabadalmi tájékoztatás forrásaként szolgáló szabadalmi dokumentumok tartalmának többszempontúsága mindenesetre jelentősen megnehezíti.

A szovjet találmányi jog által szabályozott társadalmi-gazdasági viszonyok területén a szabadalmi tájékoztatási tevékenységnek mindenképp az alábbi főbb feladatok megoldására kell irányulnia:

• információszolgáltatás az előírányzott tudományos kutatások és tervezési-szerkesztési munkák, találmányi bejelentések stb. újdonságának elbírálásához, valamint az exportra kerülő termékek szabadalomképességének ellenőrzéséhez;

- az állami érdekek védelme a tudomány és a technika területén;
- a találmányok széles körű és hatékony népgazdasági felhasználásához szükséges információk szolgáltatása.

A szabadalmi dokumentációnak és - mindenekelőtt - jogi aspektusainak megismerése lehetővé teszi a műszaki fejlesztési tevékenység során előforduló akadályok előzetes feltárását, a korábbi szabadalmak megkerülésére szolgáló utak lezárását és licencia vásárlásra vonatkozó döntések meghozatalát.

A szabadalmi tájékoztatás elméletének végső célja az, hogy kidolgozza annak módszertanát, hogyan juttatható el a szükséges információ a felhasználóhoz a legrövidebb időn belül és a legcélszerűbb felhasználásra alkalmas formában. Ezért az e területen dolgozó szakemberek figyelmének középpontjában a szabadalmi információ regisztrálása, gyűjtése, analitikus-szintetikus feldolgozása, tárolása, keresése és terjesztése optimális módozatainak és eszközeinek kidolgozása, valamint a korszerű információk rendszerek felépítésének tudományos-módszertani és szervezési kérdései állnak. E problémák megoldásakor figyelembe kell venni a szabadalmi tájékoztatási folyamat olyan alapvető sajátosságait, mint amilyenek pl. a találmányokról, ipari mintákról stb. szóló, dokumentumokban rögzített információk sajátos fajtái; az információk állományával szemben támasztott különleges követelmények; a szabadalmi információkeresés sajátossága stb.

A szabadalmi információk rendszer továbbfejlesztése fő irányainak meghatározásakor két tendenciát kell figyelembe venni, ún. egyrészt, a szabadalmi tájékoztatásnak az országos tudományos-műszaki információk rendszerbe történő bekapcsolását, másrészt az országos szabadalmi információk rendszernek az egységes nemzetközi információk rendszerbe történő integrálását.

Összegezve: a szabadalmi tájékoztatás célja e tájékoztatás-fajta sajátosságainak feltárása, meghatározása és elemzése, különösen a szabadalmi tájékoztatás sajátosságainak vizsgálata az adatok regisztrálási, feldolgozási, tárolási, keresési és terjesztési módszerei vonatkozásában. Az idevágó legfontosabb elméleti feladat pedig annak tisztázása, hogy a feltalálói alkotómunka és a szabadalmi szakvéleményezés során milyen törvényszerűségek határozzák meg a szemantikus információk létrejöttét.

Szabadi László

69/72

608.3/051/

A külföldi jeladó információ kiadásának differenciálásáról. /0 differenciáciil vüpuszka zarubezsnoj szignal'noj informacii. - OBUHOV, V.A. = Voproszi Izobretatel'stva, 1971. 9.sz. p.34-36.

Az utóbbi időben világszerte előtérbe került az optimális információszolgáltatás kérdése, amelynek sikeres megoldását két ellentmon-

dásos tényező nehezíti. Egyrészt ugyanis az információk kiadványok differenciálás nélküli megjelentetése az információk redundanciáját eredményezi, nehézkessé teszi a feldolgozómunkát és csökkenti az információfelhasználás hatékonyságát. Másrészt pedig a kiadványok differenciálásának bevezetése elkerülhetetlenül az információk egy részének eltűnésével jár; az ebből eredő veszteség annál nagyobb, minél magasabb foku az információk kiadvány differenciáltsága. Eppen ezért különösen a szabadalmi információk szelektív szolgáltatásának megszervezésekor sokoldalúan elemezni kell a differenciálandó információk dokumentum célját és sajátosságait.

1969-ben, amikor a Szovjetunióban megszervezték a francia szabadalmakról, szabadalmi bejelentésekről szóló referáló szolgáltatást, az információk differenciáltsági fokának tanulmányozása érdekében a CNIPI /Central'nij Naucsno-Iszszledovatel'szkij Insztitut Patentnoj Informacii = Szabadalmi Tájékoztatás Össz-szövetségi Tudományos-Műszaki Kutatóintézet/, a Nemzetközi Szabadalmi Osztályozás nyolc fejezetére vonatkozóan a jelzetek szóródását statisztikailag elemezte. E statisztikai adatokat a további feldolgozás során kiegészítették az USA hivatalos publikációin feltüntetett jelzetek elemzésével. Az elemzés alapján megállapították, hogy a szabadalmi leírásokat /illetve a külföldi szabadalmakról szóló jeladó információt/ 100 közül 35 esetben nem elegendő a Nemzetközi Szabadalmi Osztályozás egyetlen fejezetébe besorolni. Emellett az utalások szóródása az osztályozás összes fejezeteire kiterjed. Eppen ezért, ha a külföldi találmányokról szóló jeladó információ differenciálásának problémáját formálisan közelítenék meg, akkor ki kellene zárunk bármilyen differenciálás lehetőségét.

És valóban sok országban gyakran arra törekcsenek, hogy ne differenciálják a szabadalmi bejelentésekről és találmányokról szóló bibliográfiai és referáló kiadványokat. Az USA, Franciaország, Kanada és több más ország minden találmányról /szabadalmi bejelentésről/ a jeladó információt egyetlen kiadványban teszi közzé. Ugyanakkor számos ország /pl. NSZK, Japán, Nagy-Britannia stb./ a differenciálás elvét követi. Az információ differenciálásának foka igen eltérő. Az angol "Abridgements" 25, az NSZK-beli "Auszüge aus den Offenlegungsschriften" pedig 3 témacsoportban jelenik meg. Itt viszont meghatározott intézkedésekkel hidalják át a differenciált tájékoztatásra való áttéréstől adódó problémákat. Az Angliában megjelenő "Official Journal" nem differenciálja az információkat, és ily módon biztosítja a szabadalmakról szóló jeladó tájékoztatás teljességét. Az NSZK-ban kiadott "Patentblatt" ugyancsak differenciálás nélkül szolgáltat információkat, tehát lehetőséget nyújt arra, hogy a felhasználók teljes körű tájékoztatást is kapjanak az országban szabadalmaztatott találmányokról.

A külföldi találmányokról szóló szabadalmi jeladó információk rendszerének kialakításakor a Szovjetunióban az amerikai, angol, japán és NSZK szabadalmi kiadványok adekvát fordításából indultak ki, az eredeti kiadványok periodicitásának és terjedelmének fenntartásával.

A jeladó információk rendszer további tökéletesítése érdekében a felhasználó igények figyelembevételével a Szovjetunióban intézkedé-

seket dolgoztak ki a külföldi találmányokról szóló szovjet információs kiadványok átalakítására: az 1971. évben kísérletképpen 30 témacsoportban Izobretenija za rubezsom /Találmányok külföldön/ címmel jeladó információt adtak ki az amerikai, angol, francia, japán és NSZK találmányokról. E kiadvány az említett szabadalmi hivatalok közlönyeiben megjelent, szabadalmi bejelentésekről és találmányokról szóló közlemények fordításait tartalmazza. Ezzel a felhasználók lehetőséget kapnak arra, hogy csupán az őket érdeklő témacsoportok sorozatait rendelhessék meg. Az 1972. évtől kezdődően pedig a CNIIPi véglegesítette a témacsoportok szerint differenciált referáló kiadványokat, amivel a szabadalmi tájékoztatás terén a jeladó információs kiadványok racionális formáját honosította meg.

Szabadi László

70/72

659.24/.25/438/

A tudományos-műszaki tájékoztatás husz éve Lengyelországban.
/20-letie informacji naukowo-technicznej w Polsce./ - PIROG, W. =
Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji, 16.k. 5.sz. 1971.p.3-10.

Lengyelországban a negyvenes évek végének tudományos-műszaki fejlődése tette szükségessé a szakirodalmi tájékoztató szolgálat megszervezését. Ezekben az években elég sok üzemi, vállalati és kutató-intézeti dokumentációs részleg alakult, leginkább a szakkönyvtárak szervezetében. 1950 folyamán született meg a Glówny Instytut Dokumentacji Naukowo-Technicznej /Tudományos-Műszaki Dokumentációs Főintézet/, a későbbi CIINTE /Centralny Instytut Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej = Központi Tudományos-Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Intézet/, illetve a mai CİNTE /Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej = Tudományos, Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Központ/ elődje.

Ennek a leghosszabb ideig CIINTE-nek nevezett intézetnek a tevékenysége szorosan összeforrott az egész szakirodalmi tájékoztatói rendszer fejlődésével. Működésének első évtizedében az Intézet megvetette a tájékoztatás módszertani alapjait, számos utmutatót jelentetett meg, és - ahol csak kellett - operatív segítséget nyújtott az alakuló intézményeknek, szervezeti egységeknek. Kéthetes bentlakásos szaktanfolyamokat szervezett a tájékoztatásban dolgozók alapkiképzésére. Ezeket a tanfolyamokat 1960-ig bezárólag 560-an végezték el.

Az Intézet egyik fő érdeme, hogy az országban általánossá tette az Egyetemes Tizedes Osztályozás használatát. Neki köszönhető még a tájékoztatás a tájékoztatásról szolgálat megszervezése és a szakcsajtó megteremtése. Erre az időszakra esik a lengyel szakirodalmi tájékoztatás nemzetközi kapcsolatainak kiépítése is.

A szakirodalmi tájékoztatás fejlődése első évtizedének végeredményeként 1960-ban az országban 84 szakmai, 183 üzemi intézmény, illetve részleg működött a szakirodalmi tájékoztatás területén.

A fejlődés következő szakaszát a tudományos-műszaki és gazdasági tájékoztatásról átfogóan intézkedő 169/1960.sz. minisztertanácsi határozat nyitotta meg, és az azonos jellegű 35/1971.sz. minisztertanácsi határozat zárta le.

E második fejlődési szakaszra mindenekelőtt a rendszer intézményeinek nagyfokú számszerű növekedése volt a jellemző. Így 1970 végére az országban már 25 tárcaszintű, 166 szakmai, 1955 vállalati-intézményi, valamint 3 vajdasági szakirodalmi tájékoztatási intézménymunkahely működött. A mennyiségi fejlődéssel párhuzamosan a szolgáltatások minősége is javult, bár nem a kellő mértékben. A rendszer a gazdasági információkra is kiterjesztette hatókörét. A szabadalmi és vállalati irodalom nagy fontosságra tett szert a szolgáltatásokon belül. Kialakultak a rendszer szolgáltatásainak főbb típusai. Külön szolgáltatási formákat fejlesztettek ki az irányító szervek és szervezetek rendszeres tájékoztatására.

Megszervezték és folyamatossá tették a kutatómunkát. A kutatók egyik fő iránya a rendszer további szervezeti tökéletesítését, a másik pedig a gépesítés és az automatizálás problémáinak feltárását, majd fokozatos megoldását tűzte ki céljául. Több számítógépes kereső rendszert fejlesztettek ki, illetve adaptáltak az elmúlt évek folyamán. Ezek közül a legfontosabbak a következők: IGA, ASIA, APIS és a KWOC rendszer lengyelországi meghonosítása.

Fejlődött és kétlépcsősé vált a szakképzés rendszere. Az első lépcsőben a hallgatók háromhetes bentlakásos szaktanfolyamon vesznek részt, a másodikban pedig másfél évig tartó levelező tanulmányokat folytatnak. A hatvanas évek folyamán összesen 6500-an szereztek ily módon szakképesítést. A szaktanfolyami rendszer fenntartása mellett sikerült az iskolarendszeren belül is tájékoztató képzési bázisokat kialakítani. Létrejött az Állami Tájékoztatói Iskola, amely érettségire épülő kétéves képzést folytat. Ezenkívül a varsói egyetem posztgraduális informatikai szaktanfolyamot szervezett.

Erősödtek és intenzívvé váltak a lengyel szakirodalmi tájékoztatás nemzetközi kapcsolatai. A KGST-n belül és kívül, főként a FID-ben, az UNESCO-ban és az UNIDO-ban a lengyel szakemberek gyakran léptek fel kezdeményezőleg a tájékoztatás nemzetközi problémáinak megoldása érdekében. Gyümölcsözőek voltak a különböző országok nemzeti szerveivel kialakított kétoldalu kapcsolatok is.

A második fejlődési szakaszban több olyan tartós negatívum is akadt, amely fékezte a szakirodalmi tájékoztatás rendszerének a fejlődését. Közülük a leglényegesebbek a következők:

- A Lengyel Tudományos Akadémia, a felsőoktatás és az egészségügy az ipari-népgazdasági tájékoztatás rendszerétől meglehetősen függetlenül, elszigetelve fejlesztette ki szakirodalmi tájékoztatási rendszerét.

- Az ipari-népgazdasági szakirodalmi tájékoztatási rendszeren belül eluralkodott az elaprózottság.

• A rendszer kevés gondot fordított az egyéni tájékoztatási igények kielégítésére.

Remélhető, hogy az újonnan megjelent 35/1971.sz. minisztertanácsi határozat rugalmasabb, bizonyos értelemben az integráció felé mutató előírásainak hatására a fenti hiányosságokat fokozatosan ki lehet küszöbölni.

Futala Tibor

71/72

659.25:3

A társadalomtudományi tájékoztatás néhány problémája. /Nekotorie problemü informacii po obscesztvennüm naukam./ - VILENSZKAJA, Sz. = Bibliotekar', 1971. 11.sz. p.52-55.

Az SZKP XXIV. kongresszusa világosan meghatározta a társadalomtudományok feladatait a jelenlegi ötéves tervidőszakra. A kongresszusi dokumentumok, mindenekelött BREZSNYEV megnyilatkozásai külön kiemelték a társadalomtudományok feladatait a marxizmus-leninizmus ideológiájának fejlesztésében, a jelenkor ideológiai harcában. Belőlük szükségképpen következik, hogy a társadalomtudományi tájékoztatást is erőteljesen fejleszteni kell. Az információrobbanás okozta helyzetből a kivezető utat csak az egységes állami tájékoztatási rendszer megteremtése jelentheti. A műszaki és természettudományok információs rendszerét a társadalomtudományok tájékoztatási rendszerének kell követnie. Ez utóbbiaknál sok a nehézség, amit az is jelez, hogy e téren alig lehetett tuljutni az első lépéseken.

A társadalomtudományokra és a társadalmi élet problémáira vonatkozó információk volumene jelentősen felülmulja a tudományos-műszaki információk áradatát. A referálás itt korántsem old meg mindent. Az információkat abból a szempontból is tanulmányozni és elemezni kell, mennyire értékesek a felhasználó számára. E területen a tájékoztatás tárgya jóval bonyolultabb: a társadalomtudományok fejlődésére és alapotára vonatkozó adatokon kívül felöleli a társadalmi élet egészét, sokrétű kapcsolataival, viszonyaival és ideológiájával együtt. Ennek megfelelően bonyolultabbak a feldolgozás módszerei és eljárásai. Ez is magyarázza a társadalomtudományi tájékoztatás viszonylagos elmaradottságát az egész világon.

Az SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának 1969. évi határozata alapján kialakulóban vannak a társadalomtudományi tájékoztatási rendszer körvonalai, ezek azonban még korrekciókra és tökéletesítésre szorulnak. A rendszer alapintézményei a következők: az INBON /Insztitut naucnoj informacii i fundamental'naja biblioteka po obscesztvennüm naukam AN SzSzsZr = a Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Alapkönyvtára és Tudományos-Tájékoztató Intézete, Moszkva/ a szövetséges köztársaságok tudományos akadémiáinak tájékoztatási részlegei, valamint a kijelölt kutatóintézetek és

felsőfoku tanintézetek hasonló szervei. A rendszer szerves részének tekinthető a tudományos szakkönyvtárak hálózata is. A központi intézménye, a Társadalomtudományi Alapkönyvtár és Tudományos-Tájékoztatási Intézet a könyvtártudomány legkorszerűbb szintjén biztosítja a tájékoztatási központtal szemben fellépő igények és követelmények kielégítését. A könyvtár és tájékoztatási központ egyesítése lehetővé teszi az állománygyarapításánál gyakran előforduló felesleges kettőzések elkerülését, ugyanakkor növeli az információk források felhasználásának hatékonyságát. A tájékoztatásnak három lépcsője van: bibliográfiák /új beszerzések szignaletikus információk/, referátumok /ágazati országok szerinti és tematikus referálólapok/, valamint elemző és szemlecikek készítése. A publikált bibliográfiák a hazai és külföldi irodalmat a társadalomtudományok összességére vonatkozóan és nagyon sok ország, illetve téma szerint fogják át. A közeljövőben hasonló profilu referálólapok, valamint a fontosabb kérdéseket taglaló elemző feldolgozások is meg fognak jelenni.

A fenti tervekkel kapcsolatosan tisztázni kell a referátum szerepét, célját és feladatát a tudományos folyamatban: jelzést kell-e csak adnia az információról, vagy helyettesítenie az eredeti információt. Ennek kiderítése csak a felhasználók igényeinek és véleményének tanulmányozása alapján lehetséges. Vizsgálni kell továbbá, milyen legyen a referátum terjedelme, mi a társadalmi-politikai témájú információ sűrítésének megengedhető mértéke, melyek a keresés céljait szolgáló feldolgozás kritériumai és lehetőségei. Nagy figyelmet kell fordítani az ideológiai szempontokra, hiszen a társadalomtudományok ezzel kapcsolatban különleges "bánásmódot" igényelnek.

A társadalomtudományi információkereső rendszerek létrehozásánál általában problémát jelent, hogy össze kell egyeztetni a meglévő hagyományos kereső rendszereket /katalógusok, kartonok/ az újonnan kialakítandókkal, amelyek a gépesített keresésre és az analitikus feldolgozásra épülnek. A hagyományos rendszerek mai formájukban nem teszik lehetővé az analitikus feldolgozást és a legkorszerűbb technikai eszközök felhasználását. Megindultak a társadalomtudományi deskriptor-nyelv létrehozására és a legracionálisabb módszerek keresésére irányuló kísérletek és vizsgálódások. Ezek keretében többek között az is napirendre kerül, hogy fel lehet-e használni a tárgyszó-katalógus fogalmi elemeit tezauruszok összeállításához.

Haraszthy Ágnes

72/72

681.3:002.6:659.21

A dokumentáció problémái. /Le problème documentaire./ - De KEERSMAECKER, I. = Cahiers de la Documentation, 25.k. 1.sz. 1971. p.7-11.

A dokumentáció nagy segítséget nyújthat a vállalat-irányításban: a vállalat fennmaradása szempontjából gyakran oly fontos komplex dön-

tések meghozatalában. Nélkülözhetetlen a kutatónak: ráirányítja figyelmét valamely új kutatási problémára, és sokirányú adatszolgáltatással segíti annak megoldásában. A továbbképzés fontos eszköze. /Egy szűkebb szakterületen is 3 hét kellene az egy hét alatt megjelenő szakirodalom elolvasásához./ A dokumentáció a tudományos és műszaki kutatásokban lehetővé teszi a párhuzamosságok kiküszöbölését.

A vállalatok és kutatóintézetek nem tudják mindig viselni a szükségleteiknek megfelelő apparátusok dokumentációs részleg fenntartásának költségeit, ami fokozza az önálló tájékoztatási intézmények felelősségét. Ezek fejlődésében két alapvető tendencia érvényesül: a modern gépi eljárások alkalmazása és az együttműködés nemzeti és nemzetközi síkon.

A modern technika alkalmazását ismét két úton keresték: egyszerűbb és korlátozott lehetőségeket kínáló új eszközök alkalmazása dokumentációs célokra: lyukkártyák, Filmorex, File Search. Ezek a problémáknak csak egy részét oldják meg - s néha nem is olcsók. A másik út a komplex automatizálás. Ennek gyakorlati alkalmazása is számos megoldatlan problémát jelent, különösen a programozás terén. A hagyományos eljárásokat még nem szorították ki végérvényesen az új eszközök és új eljárási módok. Megtartották abszolút elsőbbségüket a szabadalmi kutatásban és a szakosított dokumentációban. A modern eljárások és eszközök eléggé különböző eredménnyel használhatók a dokumentáció különböző céljai szerint /pl. retrospektív és kurrens tájékoztatás/. Végül pedig tény az, hogy ezek a modern eszközök esetleg segíthetik a dokumentalistákat, de nincs meg bennük az a dinamizmus és aktivitás, amely alapvető módon szükséges a felhasználó igényeinek jobb kielégítéséhez.

A fejlődés jelen szakaszában logikus volt, hogy a dokumentációs szervek keresték az együttműködést és munkamegosztást. De problémák itt is vannak: a különböző tájékoztatási rendszerek közötti kompatibilitás; a feladatok olyan megosztása, amely szakmai, nemzeti, regionális és internacionális szinten számol a lehetőségekkel; annak megállapítása, hogy egy adott esetben melyik modern tájékoztatási eljárás a legmegfelelőbb.

Moravék László

73/72

681.3:378.659.21

Egy főiskolai információs rendszer szerepe a főiskolai tervezésben. /Die Rolle eines Hochschul-Informationen-Systems /HIS/ in der Hochschulplanung./ - KRÖNIG, W. = Die Deutsche Universitätszeitung, 1971.szept. 17.sz. p.549-551.

Az NSZK-ban már 1971 tavaszán megállapították, hogy nem állnak rendelkezésre egységes adatok az oktatási és kutatási kapacitásokról, nincs világos kép a hallgatói helyek számáról és így a főiskolák fejlesztésére remélt milliárdokat nem tudják gazdaságosan felhasználni,

annak ellenére, hogy ez a probléma már 1966 óta foglalkoztatta a szövetségi és tartományi statisztikusokat, sőt kísérletek is történtek modern statisztikai eljárások bevezetésére.

1971 közepén a nyilvánosság majdnem teljes kizárásával hozott törvényt a Német Szövetségi Gyűlés a főiskolai statisztikákról. Ez mind a hallgatókra, mind az oktatószemélyzetre kötelezettségeket ró a tudományos tevékenység felmérésében és maguktól a főiskoláktól is nagy anyagi áldozatot követel. Az összegyűjtött adatok egy központi főiskolai adatbankba kerülnek, és itt minden kormányzati szervnek rendelkezésére állnak.

A HIS /Hochschul-Informations-System = főiskolai információs rendszer/ alapelve az, hogy a főiskolákat egységes főiskolai rendszerként kell értelmezni. Ennek megfelelően egységes adatokkal kell rendelkezni a személyekről, a felszerelésről, eredményekről és anyagi kérdésekről. Az adatokat helyi adatbankok tárolnák /s így helyi tervezésekhez nyújtanának segítséget/; lennének azonban tartományi adatbankok is /ez a regionális tervezéshez nélkülözhetetlen/.

Az információs rendszer sarkpontjai:

1. El kell dönteni, hogy a tervekhez milyen problémák megoldása szükséges, milyen kérdések merülhetnek fel, és milyen, politikailag döntő területek körében. Az információs rendszer reménytelen vállalkozás, ha nem kíséri az információs igény állandó elemzése.

2. A műszaki és szervezeti megvalósítás vagy a résztvevők minimális illetékességét, jogilag szabályozott kereteket, vagy pedig nagyon belátó együttműködést követeli meg.

3. Az információs rendszer legyen mozgékony, hogy mindenkor használható legyen és a változó feladatoknak gyorsan eleget tudjon tenni.

Az 1971-es törvényt megelőző kísérletek során e feladatok megvalósítása anyagi és személyi okokból egyaránt lehetetlennek tűnt. Kiderült, hogy az olyan magánjogi szervezet, mint a főiskolai információs rendszer, minden törvényes támasz nélkül a politikai életben csaknem elképzelhetetlen. A kísérletek nélkül azonban a főiskolai statisztikai törvény jelenlegi formájában valószínűleg keresztülvihetetlen lett volna. A főiskolai információs rendszer kísérletei során fejlesztették ki egyrészt az elektronikus adatfeldolgozásra támaszkodó adatelemző és felhasználó rendszert /pl. a hallgatói, személyzeti, helyiség- és pénzügyi ügykezelés/, másrészt ebben a rendszerben dolgozták ki a tervezőmunka módszereit és modelljét is /területi igények tervezése vagy kapacitás-analízis/. A szövetségi és a főiskolai tervezési szintek kapcsolódása azonban még nem eléggé sikeres.

Hosszabb ideje az a hivatalos statisztikák törekvése, hogy egységes és átfogó jogalapot teremtsenek a szövetségi méretű adatfelhasználáshoz egy főiskolai statisztikai törvény révén. Ez a javaslat a központi tervezési aktivitás erősödésével áll összefüggésben.

A főiskolai statisztikai törvény rendeletével nyilvánvalóvá vált: a politikai szervek a hivatalos statisztika fokozott bekapcso-

lása révén az intézményes megoldást részesítik előnyben, feltételezve, hogy az a szövetségi igények teljesülését igéri.

A törvény megbizta a Szövetségi Statisztikai Hivatalt, hogy bizonyos adatokat gyűjtsön, illetve dolgoztasson fel tervezési célokra, és ennek keretein belül egy főiskolai adatbankot hozzon létre.

Ezek az erőfeszítések csak abban az esetben járnak haszonnal, ha kiegészítőleg a következőket biztosítják:

1. A gyűjtő és feldolgozó szervezetnek állandó dinamikus kapcsolatban kell lennie a gyakorlattal.

2. A statisztika, illetve az adatbank tervezési szempontból értékelje az információkat.

3. A gyakorlati jellegű vizsgálódáshoz és a szabad felhasználáshoz elengedhetetlen feltételként szükséges egy járulékos tanácsadó és feldolgozószolgálat.

4. Biztosítani kell olyan területről is az információk megszerzésének lehetőségét, amelyek a főiskolai tervezés számára fontosak, de nem tartoznak a szoros értelemben vett főiskolai szférához. /A főiskolákat a törvény kötelezi az adatgyűjtésre, a hivatali statisztika azonban nem rendelkezik a gyűjtéshez szervezeti lehetőségekkel./

A főiskolai információs rendszer fontos tevékenységi területe így a különböző ügyintéző szervektől nyert információk koordinálása és integrálása is.

Végh Ferenc

681.31.004.14:025.135

74/72

Belátható időn belül felhasználhatják-e a nagyobb könyvtárak a számítógépet állományuk feltáráására? /Können grössere wissenschaftliche Bibliotheken den Computer für die eigene Sacherschliessung in absehbarer Zeit ausnutzen? - STOLZENBURG, J. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 18.k. 6.sz. 1971. p.373-377.

Mielőtt a cimben felvetett kérdésre a szerző válaszolna, tisztázza, mit ért tartalmi feltáráson. Nem a hagyományos szakkatalógusokat gépen előállított kötetformában - ez ma már megoldott kérdés, több helyütt alkalmazzák. A számítógép-felhasználó párbeszédének lehetőségét vizsgálja, a könyvállomány rendszerint rejtett témáinak több dimenziós feltárást. A többdimenziós feltáráshoz a szisztematikus, hierarchikus szakrendszerek nem elegendők, de az újabb osztályozási rendszerek, sőt a tezauruszok sem alkalmasak még a célra. Összefoglalva megállapítható, hogy ma még olyan intenzív és mérhetetlenül

nagy intellektuális befektetésre lenne szükség a több dimenziós feltáráshoz, hogy azt egyetlen könyvtár nem oldhatja meg. Nem oldható meg a monografikus irodalom decentralizált feltárással, vagy az egyes könyvtárak kooperációjával sem. Elméletileg elképzelhető egy nemzeti központ, amely a monográfiák nem túl mély feltárást elláthatná, de az adatfeldolgozásnak legalább olyan gyorsnak kellene lennie, mint az egyes könyvtárakban végzendő feltárásnak. Meggondolandó, hogy az egyes központ más nemzeti központok gépi adatfeltárást is felhasználva, azt saját rendszerében szolgáltatná a könyvtáraknak. Hogy ez az elméleti elképzelés a gyakorlatban megvalósítható-e, még nem a közeljövő problémája.

A közeljövőben legfeljebb egyes szakterületek szűkebb szektorai-ban valósul meg a számítógépes kereső rendszer. Nagy beruházásokat igényel, üzemeltetési költségei is magasak. Az ehhez szükséges eszközöket vagy a gazdasági kényszer hatására, vagy tágabb értelemben vett politikai okok miatt lehet megszerezni. Ezekben a szűkebb szakterületeken központi és remélhetőleg kompatibilis dokumentációs szolgáltatások jönnek létre. A szakterületeknek megfelelő nagy szakkönyvtárak pedig a keresett információt szolgáltatják és hozzáteszik a maguk monografikus feltárást. A költségeket a felhasználók csak akkor vállalják, ha az információ elegendő és releváns.

Faragó Lászlóné

"Szükségem volt már segítségre. Nagyon felszaporodott itt a tenni-való egyetlen varázsló számára"

/Wilson Library Bulletin, 46.k.l.sz. 1971.szept. 56.p./

Az információk gépi kezelése a könyvtárban. /Il trattamento automatico delle informazioni nelle biblioteche./ - SANTACROCE, C. = Bollettino d'informazioni, 10.k. 2.sz. 1970. p.57-64.

Napjaink egyre fontosabbá váló kérdése, hogy mi módon lehetne a kutatólaboratóriumokban és az ipari és kereskedelmi tevékenységek területén olyan adatközpontokat kiépíteni, melyekben az egész világról gyűjtött információkat könnyen meg lehet találni és rendelkezésre lehet bocsátani.

Az adatközpont technikai felépítését vizsgálva, különbséget kell tenni az adatközpontban mágneses memóriára rögzített, rendelkezésre álló információk összessége és annak szerkezete között /szerkezet alatt érte az információk archiválásának és a funkciók szerint feladott kérdések megválaszolásának módját/.

Az adatszerkezet egyik példája fához hasonlítható, melyben a különböző információk egy ipari organigramm mutatójára vannak elhelyezve. Egy adott információ a felmenő és lemenő ágakon kapcsolódik az összes többi információval szoros logikai függésben. Az ilyen fához hasonlítható adatszerkezetben két módon kereshetünk: a lemenő ágon, amely esetben meghatározva a témakört, azokat a különböző témákat akarjuk megkapni, amelyekre az előbbi fel van osztva, s hozzá a vonatkozó könyvek, illetve periodikumok jegyzékét. A felmenő ágon ellenben egy adott dokumentumhoz keressük annak témáit, és az azokhoz tartozó bővebb témaköröket, majd azt, hogy ezekhez a témakörökhöz milyen más dokumentumok tartoznak még?

A dokumentum egyéb vonatkozásai is érdekesek lehetnek: pl. a szerző, a kiadó, a nyelv. Ebben az esetben az adatszerkezet felépítése lehetőséget nyújt pl. ugyanazon szerző más kiadónál más nyelven írt más műveinek keresésére, ezuttal függetlenül a tárgytól.

Az adatszerkezet egyes rovatai nemcsak állandó, hanem időleges információkat is tartalmazhatnak: a keresett könyv a helyén van-e a könyvtárban, használatban, megrendelés alatt, előjegyzésben, kötés alatt van-e, esetleg: megvan-e s mely más könyvtárakban? Ezzel már eljutunk bizonyos könyvtárak egymás közötti gépesített kapcsolatához is, ami nem különbözik pl. egy ipari vagy kereskedelmi üzem különböző raktárainak egymás közötti gépesített kapcsolataitól. Az ilyen gépesített interkommunikáció központi ellenőrzést tesz lehetővé. Ehhez hasonló ellenőrzés lehetséges pl. egy könyvtárban egy-egy könyvvel kapcsolatban, kikéréseinek sűrűségét, ennek következtében szükséges vagy szükségtelen jelenlétének /hány példányban?/ rögzítését illetően. - Elképzelhető, hogy a könyvtárak ilyen gépesített hálózati kapcsolata a kutatót mennyi többszörös, hiábavaló kutatástól kíméli meg: egy kérsre megkapja az öt érdeklő könyvek jegyzékét különböző könyvtárakban található lelőhelyeikkel együtt. A különböző könyvtárakat érintő adatközpont egy információs egység /könyv, periodikum/ adatszerkezetének bizonyos egységesítését is lehetővé teszi.

Az USA-ban, a Library of Congress-ben például a meglévő könyvek legkülönbözőbb, egységesített adatairól nyerhető gépi uton gyors információ. Ennek alapja az 1964-ben elkezdett MARC /Machine Readable Cataloguing = géppel olvasható katalógizálás/. A módszer elterjedésének egyik alapfeltétele az információk betáplálásának megfelelő előkészítése. A másik: a hatékony keresési technika. Ez utóbbihoz szükséges:

a/ a kérdéses nyelvnek és a gépi kereső nyelvnek lehetőség szerinti azonossága;

b/ az információk közötti válogatás alapjául szolgáló kulcsszavak jó kiválasztása;

c/ ehhez a rendszer és a szaktudomány egyidejű teljes ismerete.

Hatékony könyvtári információs adatközpont létesítéséhez első-sorban olyan tökéletesen kimunkált katalógus szükséges minden dokumentumról, amelyben az információ anyagául szolgáló adatok mind össze vannak gyűjtve.

A gépi adatközpont előnyei két területben vizsgálandók: a kézi munkálatokkal szemben már egy gépi központ is összehasonlíthatatlan előnyt jelent; de a gépi adatközpontok, könyvtárak kiépített hálózatának még nagyobb a közgazdasági jelentősége a megtakarítások és a szolgáltatások minősége szempontjából is.

Hodinka László

76/72

778.1:024.6:347.78.031

Könyvtári reprográfiai szolgáltatások és a szerzői jog. /Copyright implications for reprographic services in libraries./ - ESEZOBOR, E.J. = Unesco Bulletin for Libraries, 25.k. 1.sz. 1971. jan.-febr. p.18-26.

Napjainkban a kutatás szűk területekre összpontosul; így módon biztosítható a kutatómunka intenzitása. A kutató gyakran nem egész műveket olvas át, hanem azoknak csak fejezeteit, folyóiratcikkeket, azok egyes részleteit vagy megállapításait. E munkamódszer mellett a kutatónak meglehetősen hosszú ideig van szüksége forrásmunkákra, s ezek száma gyakran meglehetősen tekintélyes.

Elvileg a szerzői jog - e jog kizárólagos jellegénél fogva - csak a szerző vagy jogutóda számára teszi lehetővé másolat készítését a műről. Ez alól az általános szabály alól mind a törvények, mind a bírói gyakorlat kivételeket ismer. Az Egyesült Királyság 1956. évi szerzői jogi törvénye 6-10.§-aiban általános, valamint különös szabá-

lyokban biztosít kivételt az említett kizárólagos jog alól. Hasonló rendelkezéseket tartalmaz az afrikai szerzői jog törvény-minta II. fejezete. Több ország bírósága ugyanebben a szellemben alakította ki a "fair use" /tisztességes felhasználás/ gyakorlatát. Ezért tehát a könyvtárak, amelyek reprográfiai szolgáltatásokat nyújtanak, bizonyos feltételek fennforgása esetén mentesülhetnek a szerzői jogok megsértésének hátrányos következményei alól. E feltételek lényegében a következők:

a/ az állomány megóvása érdekében a könyvtárak az állományukban lévő anyagról mikrofilmeket vagy egyéb másolatokat készíthetnek;

b/ meghatározott díjazás ellenében a könyvtárak jogosultak a nyomtatott irodalmi vagy művészeti művekről, azok táblázatairól másolatokat készíteni olyan személyek számára, akik nem képesek magát az eredeti művet használni;

c/ a könyvtárak és a levéltárak saját tevékenységük céljára a szerzői jogi védelem alatt álló művekről fényképmásolatokat állíthatnak elő.

Igy rendelkeznek a finn, svéd, norvég és dán törvények - ahogy azt a tanulmány kimutatja.

Az új-zélandi törvény /1962/ az oktatási munka védelmét kívánja biztosítani kimondva, hogy "nem sérti a szerzői jogot, ha az oktatási tevékenység keretében az oktató vagy a diák szerzői jogvédelem alatt álló művet lemásol". Hasonlóképpen rendelkezik Nagy-Britannia 1956. évi szerzői jogi törvényének 41.cikk 1 /bek/-e.

Ugyanezen angol törvény 7 cikk /6/ bek. szerint nem sérti a szerzői jogot a kutatás vagy saját célú tanulmányok érdekében történő másolás, ha az a kutatói munka érdekében történik.

Az angol törvény 7.cikk /1,3,5/ bek. szerint meghatározott könyvtárak jogosultak más könyvtárak számára meghatározott feltételek mellett másolatokat készíteni a szerzői jogvédelem alatt álló művekről. E rendelkezés a könyvtárközi kölcsönzés érdekeit szolgálja. /Nagy terjedelmű művek kölcsönzése helyett néhány oldalnak másolatban való megküldése, a ritka példányok, a könnyen sérülő művek kölcsönzésének mellőzése stb./

A tárgyalt problémát a technikai fejlődés vetette fel: a XX.századig a szerzői jogvédelem alatt álló művek másolása kézzel vagy írógéppel történhetett csak, ami meglehetősen lassu volt. Ma azonban a sokféle gyorsmásló berendezés segítségével viszonylag olcsón és rendkívül gyorsan lehetséges másolatok készítése. E körülményre tekintettel a "fair play" /tisztességes játék/ gondolatának a szerzői jogra vonatkoztatott alkalmazása kapcsán született meg a "fair dealing" /tisztességes eljárás/ szabálya, amelyet elsőnek az angol törvényhozó alkalmazott /6.cikk /1,2,3/ bek./.

Felvethető természetesen a kérdés, hogy valójában mi tisztességes /fair/? Azt, hogy a szerzői jogi védelem alá eső mű felhasználá-

sa tisztességes-e vagy sem, azt az eset körülményeinek mérlegelése alapján itéli meg a bíróság: a mű felhasználója az ésszerűség keretein belül a szerző beleegyezése nélkül hasznosíthatja a művet. Több országban kísérlet történt a tisztességes felhasználás fogalmának az illetékes érdekképviselői szervek által történő meghatározására

- az Amerikai Egyesült Államokban "Gentleman's Agreement" kidolgozásával /1937/

- az Egyesült Királyságban a "Fair Copying Declaration" kidolgozásával /1950/

- a Német Szövetségi Köztársaságban hasonló intézkedésekkel /1958/

Ezek az erőfeszítések azonban nem sokat segítettek a helyzeten. LAMB helyesen állapítja meg, hogy "igen nehéz, talán lehetetlen quantitativ mértéket felállítani arra, hogy mi tisztességes egy könyv másolása esetén. Még a könyv terjedelmének százalékos meghatározása is önkényes, mivel nem vet számot a könyv tartalmával minőségével".

A fejlett iparu országokban felvetődött ilyen jellegű problémákra tekintettel az afrikai fejlődő országok joga a szerzői jogvédelem alá eső művek másolása, különösen pedig a másolatok oktatási célra való felhasználása kérdésében liberális álláspontot foglal el.

Az információrobbanás korában azonban a kérdésnek minden országban komoly jelentősége van. Hiszen napjainkban a kutató számára gyakorlatilag alig mérhető mennyiségű publikációt kell a lehető legrövidebb időn belül és a lehető legkisebb költség ráfordítása mellett hozzáférhetővé tenni.

A könyvtárakban az eredeti műveket nem lehet egyes kutatók számára összegyűjtve, meghatározatlan ideig fenntartani, egyik kutató által történt feldolgozást követően a másik kutatónak átadni, könyvtárközi kölcsönzés keretében ide-oda küldözni. Ezért a könyvtári reprográfiai szolgáltatások fő célja nem is annyira a többletpéldányok beszerzésével kapcsolatos költségek csökkentése, hanem a kézi másolás kiküszöbölése útján a tájékoztató-feldolgozó munka meggyorsítása. Ha a könyvtár nem tud reprográfiai szolgáltatásokat nyújtani, akkor valójában nem tud operatív segítséget nyújtani a kutatómunka számára. A reprográfiai szolgáltatások mindenfajta javítása ugyanakkor jelentős mértékben emeli a könyvtári tájékoztató tevékenység hasznosságát és ezért azt célszerű előmozdítani. Ez nem a szerzői jog megszüntetéséhez vezet, ellenkezőleg az alkotások számának gyarapítását szolgálhatja, minthogy mindkettőnek ugyanaz a célja: az ismeretek terjesztése. Más szavakkal a reprográfia és a szerzői jog egymást kiegészítő, gazdagító fogalmak.

Vida Sándor

77/72

778.14.072

Szines mikrokiadvánvok. /Micropublishing in color: an interview with Harvey Hamant and Norman Ginsberg./ = The Journal of Micrographics, 5.k. 2.sz. 1971. p.93-96.

Szines mikrofilmlapok készítésének szükségessége néhány évvel ezelőtt merült fel az építőipari tájékoztatással és adattárakkal kapcsolatban. A bemutatóterem helyettesítésére szines mikrofilmlapokat kívántak felhasználni, hogy általuk főlőslegessé tegyék a mintadarabok elküldését több ezer egyéni tervezőnek, s folyamatos és teljes terméknyilvántartást hozzanak létre. A mikrofilmlapok indexéből az elavult tételeket kiemelik. Az építőipari program keretében 12 hónap alatt 110 000 szines mikrofilmlapot állítottak elő.

A szines felvételek költsége két-háromszorosa a fekete-fehér mikrofelvételekének. A szines mikrofilmlapok mindegyike 50 négyzet-alaku felvételt tartalmaz.

A mikrofilmlapos információs rendszerek hatékonyságának lényeges kellékei az olvasókészülékek és olvasó-nagyító gépek. Szükség lehet két mikroformátum, a filmtekerős és mikrofilmlap, kombinált használatára abban az esetben, ha az indexet mikrofilmtekerőcsen teszik közzé.

A szines mikrofilmlapok gyakorlati felhasználására számos egyéb lehetőség is van, pl. a tengerészeti térképek mikrofényképezése - a hajósok kis csónakon is olvasókészüléket és nagy mennyiségű térképet vihetnek magukkal - továbbá orvosi, kórházi dokumentáció, műalkotások katalógusa, szines magazinok mikrofelvétele stb. Különösen nagy jövőt jósolnak a szines mikrofelvételnek az oktatásban, mert általa a tanulók egyénileg kaphatják kézhez a szines anyagot, ellentétben az egész osztály számára megjeleníthető diavetítéssel. Művészeti alkotások gyűjteményeiben a látogatók az egész gyűjtemény szines másolatát előre áttekinthetik.

Tőkés László

778.14.072:002

78/72

A diazo mikrofilmek tartóssága. /Diazo microfilm./ = Microdoc, 10.k. 3.sz. 1971. p.81-84.

A Microdoc c. folyóirat olvasói levelek rovatában közli két szakértő hozzászólását a diazo mikrofilmek tartósságának kérdéséhez, ami CHARLTON, R.I.H. /Micro Methods Ltd. = Mikrokiadó Vállalat/ szerint a diazo mikrofilmek használatának legkritikusabb problémája. Általában annyit tudnak a felhasználók, hogy az olvasókészülékek erős fénye, ha órákon át éri a diazo filmet, megrövidítheti annak élettartamát. A mikrofilm tartósságában különösen a mikrokiadók érdekeltek. Míg a legtöbb kereskedelmi szerv műszaki rajzainak, számláinak és más dokumentumainak megőrzési ideje csak néhány év, addig a mikrokiadók által forgalomba hozott mikrofilmek esetében archivális minőség-

get kell biztosítani. Ez azt jelenti, hogy a mikrofelvételnek ugyanolyan hosszú ideig kell megmaradni, mint a nyomtatott könyveknek. A diazo mikrofilmek archivális minőségét azonban nem garantálják. Ezért a legnagyobb könyvtárak - pl. a Library of Congress, mely e tekintetben példaképpül szolgál a kisebb könyvtárak számára - következetesen elutasítják a diazo filmet, és az ezüsthalogén pozitív mikrofilmeket részesítik előnyben.

SMITH, G.W./Ozalid Co./ levelében kifejti, hogy a kidolgozott diazo filmek áttetsző felületén maradnak vissza vegyi anyagok, amelyeket nem sikerült teljesen közömbösíteni, s ezek hosszú idő alatt a kép romlását idézhetik elő. A képkalkotó azovegyületek, mint általában a festékanyagok, elhalványodnak, ha hosszú időn át erős fénynek teszik ki őket, ezért e filmek archivális tartóssága nem biztosítható. A diazo mikrofilmeket 25 évvel ezelőtt kezdték gyártani, s azóta vizsgálják tartósságukat is. Bár a helyesen kidolgozott diazo film eltarthatósága megközelíti az ezüstsós filmét, nem lehet a diazo mikrofilmmel szemben archivális igényekkel fellépni. A diazo mikrofilm elsősorban ugyanis nem az archiválás, hanem a mikrofilm többszörözés, kurrens használatra szánt mikrofilmek megrendelése esetében használatos. A kidolgozás egyszerűsége, a film pozitív jellege /negatívról negatív, pozitívról pozitív másolat készíthető/, továbbá olcsósága ideálisan használhatóvá teszi film-másolás céljára. A mikrofilm archiválás elfogadott anyaga egyelőre az ezüsthalogén emulziós mikrofilm marad, bár meg kell jegyezni, hogy a 2-25 évig tárolt ilyen mikrofilmekben is találtak már mikroszkópius foltosodást, tehát itt is kérdéses az archivális tartósság garanciája.

Tőkés László

778.14.072:026

79/72

Egy sikeres mikrofilmlap-program. /A succesful microfiche program./ - CAMPBELL, B.W. = Special Libraries, 62.k. 3.sz. 1971. p.136-142.

A mikrofilmlapok szerepéről, létjogosultságáról folytatott vita még nem ért véget. Az ismétlődő viták ellenére a mikrofilmlapok elterjedése tapasztalható Amerikában: kormányzati szervek, vállalatok, tudományos intézmények vezetik be a gazdasági szükségesség hatására.

A Hughes Aircraft Company /California/ is elkerülhetetlennek tartotta egy mikrofilmlap-program megvalósítását, s kutatóit, mérnökeket a mikrofilmlapok használatára ösztönözte. A vállalat munkatársait, dokumentációs központjuk használóit felvilágosították a mikrofilmlapok előnyeiről. Folyóiratcikkek és tájékoztató kiadványok után ismertették meg a kutatókkal a mikrofilmlapok szerepét, s olvasókészülékek díjtalan kölcsönzésével segítették elő a mikrofilmlapok köztelenebb hasznosítását.

A mikrofilmlapok előnyeit az alábbiakban foglalták össze:

1. Személyi dokumentumgyűjteményeket mikrofilmlapon sokkal olcsóbban lehet létrehozni, mint eredetiben.
2. A mikrofelvétel gyűjtemény kevés helyet foglal el, íróasztalon is elfér.
3. Egyöntetű méretű filmlapokból sokkal könnyebb egyes tételek kikeresése, mint különböző méretű, nagy formátumu dokumentumok közül.
4. A könyvtárak kölcsönzés helyett a filmlapokról ingyenes vagy olcsó másolatot szolgáltathatnak.
5. A ritka kiadványok jobban hozzáférhetőek filmen, mint eredetiben. Sok amerikai report Európában csak mikrofilmlapon kapható.
6. Ha egyidejűleg több olvasó igényli ugyanazt a művet a könyvtárból, másolatok által az összes igénylő kielégíthető.
7. A mikrofilmlapok beszerzési ára általában sokkal alacsonyabb, mint az eredeti kiadványoké.
8. A beszerzett dokumentum gyakran nem tartalmazza azt az információt, amit a bibliográfiai adatok alapján a kutatók reméltek. Sokkal kisebb kiadást jelent, ha ez már a mikrofilmlapról kiderül, mint ha eredeti méretű dokumentumot szereznek be.
9. Ritkán használt dokumentumok esetében a mikrofilmlapok raktározásának külön előnye a tömörség.
10. Sokkal könnyebb mikrofilmlapról kinagyítani egy-egy szükséges oldalt, mint kimásolni azt egy eredeti kötetből, melynek a kötése is rongálódhat másolás közben.
11. A mikrofilmlapokat gazdaságosan lehet többszörözni külső megrendelők vagy vállalati ágazati mikrofilmtárak számára.
12. Az egyöntetű méretű filmlapokat könnyű áttekinteni, válogatni, selejtezni.
13. Olcsóbb egy rövid terjedelmű dokumentumot mikrofilmlapon beszerezni, s azután házon belül megnagyítani a szükséges részeket, mint eredeti méretben megvásárolni.
14. Mikrofilmlapon előnyösebb nagy szakirodalomgyűjteményeket fenntartani, mint eredetiben.

A mikrofelvételek ellenzői a mikrofilmlapok elutasítását általában a következőkkel indokolják:

A mikrofelvételek használata nem olyan kötetlen, mint a hagyományos kiadványoké. Az olvasókészülékek nehezen hozzáférhetőek, otthon nem lehet mikrofilmet olvasni. A filmlapokra nem lehet jegyzetelni. Az olvasókészülékek optikai és mechanikai szempontból nem kielégítőek. A nagyítások költségeit növeli az egyes felvételek kinagyítását

végző, magas fizetésű mérnökök munkaidejének bére. Tónusos felvételeket, matematikai táblázatokat stb. gyakran nem lehet helyesen értelmezni mikrofilmlapról. A mikrofelvételen a méretek és színek sem azonosíthatók. A filmlap mesterséges akadályt képez a használó és az információ között. A mikrofilmlapon beszerezhető szakirodalom bibliográfiai feltárása szegényes. A mikrofilmlapok és fotoreprodukciók méretei nincsenek kellőképpen szabványosítva.

A Hughes Aircraft Co. igyekezett kiküszöbölni ezeket a kényelmetlenségeket. Több mint 100 jó minőségű olvasókészüléket szerzett be, a gyorsnagyítást technikai személyzetre bízta stb. Így a kutatók meggyőződhetek a mikrofilmlapok hasznosságáról: szivesebben választanak rövid idő alatt készülő mikrofilmlapot a hosszabb idő alatt beszerezhető eredeti dokumentumoknál. A mikrofilmlapra vett szakirodalom feltárását az érdekelt legnagyobb intézmények bibliográfiák kiadásával segítik elő. A Defense Documentation Center pl. 400 000 dokumentumot tartalmazó kumulatív bibliográfiát jelentetett meg az 1960-as években előállított mikrokiadványaiból. A mikrofilmlapok szabványosítása ugyanakkor előtérbe helyezte a 105x148 mm formátumot és az 1:18 - 1:24 körüli kicsinyítési arányt. Az olvasókészülékeket most már ezekhez a méretekhez, arányokhoz tervezik.

A Hughes Aircraft Co. kutatói a nagyításokat egy nap alatt megkaphatják a mikrofilmgyűjteményből. Más intézmények mikrolapon kiadott szakirodalmáról referáló folyóiratok útján rendszeresen tájékoztatják őket. A kutatók számára ilyen formában szerzik be a szükséges irodalmat. Hordozható olvasókészülékeket tartós kölcsönzés formájában is a felhasználók rendelkezésére bocsátanak.

A gazdaságossági számítások adatai a mikrofelvételek használatára ösztönöznek. A 3-10 dollár értékű, szabad szemmel olvasható kiadványok mikrofilmlapon legfeljebb 0,95 dollárért, de általában ennél olcsóbban beszerezhetők. Egyes kormányzati szervek, tájékoztató központok állománya az érdekelt körök számára mikrofilmlapon ingyen megkapható. Egy filmlap többszörözése 10-12 centbe kerül. Egy fiókban 1000 filmlapot lehet elhelyezni. Minthogy az egy négyzetláb területre számított dokumentum-raktározási költségek Amerikában évente kb. 10 dollárt tesznek ki, több ezer négyzetláb raktári férőhelymegtakarítás esetén évek során tetemes összegeket takaríthatnak meg a vállalatok.

A Hughes Aircraft Co. sikeres mikrofilmlap-programja eredménye: míg 1967-ben a külső intézményektől beszerzett dokumentumok 90%-a szabad szemmel olvasható volt, addig 4 évvel később ez az arány egyharmadára csökkent. A különböző részlegekben ugyanazt a technikát vezették be, s a szkeptikus használókat is igyekeztek megnyerni a mikrofilmlapok számára. Így a továbbra is megmaradó nehézségek ellenére, melyek többnyire az átlagtól eltérő méretű vagy jellegű dokumentumok reprodukálásával kapcsolatosak, jelentősen megkönnyíthették a kutatók munkáját.

Tórkés László

ÚJ GYÁRTMÁNYOK, PROSPEKTUSOK

Az OMKDK Prospektustárában gyűjti és feltárja a könyvtári és tájékoztató munka gépesítését szolgáló berendezések, készülékek prospektusait.

Felvilágosítás: kedden és csütörtökön 10-12ⁿ között, Budapest, VIII., Reviczky u.6. III.em.307. Tel.: 136-239.

Legujabban az alábbi prospektusok érkeztek:

Adatfeldolgozógépek

CIT = Compagnie industrielle des télécommunication, Franciaország	Számítógép "SPD 10/20" grafikus kijelző egységei	2966
Compagnie internationale pour l'informatique, Franciaország	"Iris"45,50,60" számítógépek	2955-2957
Éts. Kovacs, USA-Franciaország	mini-számítógép	2926
Friden Inc., USA-Svájc	"4300" mágnesszalagos adatrögzítő gép	2968
Hewlett-Packard GmbH, USA-NSZK	"A 2100" számítógép	2957
MDS, NSZK-USA	távadatfeldolgozó berendezés	2936
Nixdorf Computer AG, NSZK	"System 820" mini-számítógép	2942
RC = Regnecentralen, Skandinávia	számítógép "Scanips System" perifériás egységei	2960
Recording Design Ltd., Anglia	"G.E.D. 450" és "460" mágnesszalagos adatrögzítő berendezések	2944-2945
Remington Rand, USA-Franciaország	"OCS 2" mini-számítógép	2949

Audio-vizuális technika

Agfa-Gevaert, NSZK-Belgium	"Rapidoprint DD 2666" előhívógép	2963
Gaf/Nederland/ NV, Hollandia	"485" előhívógép	2974

Gépi lyukkártyatechnika

Klemt GmbH, NSZK	különféle lyukkártyagépek	2930-2933
------------------	---------------------------	-----------

Lyukszalagtechnika

Creed & Co. Ltd., Anglia	lyukszalagtechnika eszközei	2959
Klemt GmbH, NSZK	különféle lyukszalagos gépek	2927-2928
Tally GmbH, NSZK	lyukszalagtechnika eszközei	2952
VEB Kombinat Zentronik, NDK	"Ascota" adatrögzítő, lyukszalagvezérlésű írógép	2964

Mikroreprotechnika

Itek Business Products, USA	"EDM" rajzfényképező készülék	2961
Microfilm Products Inc., USA	"1000" 16 és 35 mm mikrofilmet vágó gép	2938
	"2000" 16 mm mikrofilm-olvasó készülék	2939
	"3000" 16 és 35 mm mikrofilm-olvasó készülék	2940
Rank Xerox, USA-Anglia	"Microprinter" mikrofilm-és mikrofilmlap-nagyító készülék	2969
Remington Rand, USA-Svájc	mikrofilm olvasó-nagyító készülék	2947
	"Microdoc" elektrosztatikus mikrofilm olvasó-nagyító készülék	2948

Remington Rand, USA-Svájc	"Rand COM" számítógéphez csatlakozó output-mikrofilm berendezés	2950
---------------------------	---	------

Egyéb

Canon, USA-NSZK	"Pocketronic" elektronikus zsebszámológép	2965
Folex AG, Svájc	fóliák	2953
ICI = Imperial Chemical Ind. Ltd., Anglia-NSZK	"Melinex" polyester filmek, fóliák	2970
Lampertz, Otto, NSZK	kartotéktartók	2934
Nig Mason Ltd., Anglia	pausz-papírok	2954
Ormig Organisation GmbH, NSZK	"Universal" szeszes sokszorosító gép	2943
Remington Rand, USA-Svájc	íratmásoló készülékek, kartotékok	2946
Roth & Weber, NSZK	fénymásoló gépek	2971
Scribona, NSZK	"500" mágnesszalagos írógép	2935

